

Kruno Prijatelj

Redovni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Za Michelangela Schiavonea

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 15. 12. 1994.

U novom časopisu venecijanskog Zavoda za ambijentalna i arhitektonska dobra, objelodanjenom 1993. godine, tiskana je i studija *Grazie Fumo* o restauratorskom zahvatu na kapeli Presv. Sakramenta u katedrali u Chioggi. U tom kontekstu opisan je i popravak stropa te kapele, na kome su 1751–1753. godine radili zajedno slikar Michele (Michelangelo) Schiavone i štukater Giacomo Gaspari. Na središnjem je polju velika fresko-kompozicija s prikazom jaganjca, položenog na knjizi sa sedam pečata, prema Apokalipsi, okruženog brojnim letećim anđelima. Na četiri okolna polja, također u tehnici freske, naslikana su četiri evanđelista sa svojim simbolima; uz lik Sv. Luke, zaštitnika slikara koji je prema tradiciji također bio slikar, izveden je potpis autora *Michele Schiavone pince*. I središnje polje i ta okolna polja uokvirjena su bogatim okvirima bijele boje, ukrašena zlatnim ornamentima u štuku majstora Giacoma Gasparija.

U slikama Michelea Schiavonea – kao što je točno zapazila autorica članka – prevladavaju svijetli tonovi koji daju osnovni pečat kompozicijama; na njima je zamjetljiv utjecaj Giambattiste Tiepola i njegova kruga a odaje ga prilično neinventivna interpretacija bez veće originalnosti. Možda su najuspjeliji detalji presmjela skraćena u prikazima ekstatičnih i razigranih anđela i produhovljenih evanđelista, pa stanovita neosporna zanatska vještina kao i slobodni potez kista, uočljivi osobito u slikanju tkanina i pozadina.¹

Michele Schiavone, o kome suvremenik Gradenigo piše da je bio »jedan od ne loših učenika slavnog Giambattiste Tiepola«, bio je nazivan i *Chioggiotto*, jer je dugo boravio u gradu Chioggi, gdje je radio u katedrali (u kojoj je uz spomenute radove naslikao i kompozicije *Čudo ozdravljenja kćerke jedne Kananejke* i *Parabola o gozbi* i k tome izveo, opet zajedno s istim štukaterom Gasparijem, i slikarsku dekoraciju stropa crkve Sv. Franje. Gradenigo pretpostavlja da bi rodom mogao biti iz Dalmacije nenačujući pritom rodno mu mjesto.² O njemu još znamo da je rođen 1712. godine, da je od 1767. do 1771. godine bio član venecijanske slikarske bratovštine, te da je umro u Veneciji 1772. godine.³ Recentna radnja G. Fumo ne donosi nam drugih podataka o njegovu životu osim spomena u ranijoj literaturi već navedenih njegovih slika, ali nam daje poticaj reevocirati važnije do sada poznate podatke o tom umjetniku iskazujući želju da naši istraživači podrobnije obrade njegov umjetnički lik, istraže mu biografiju i analiziraju slikarski opus.

Najstariji naš autor koji spominje tog umjetnika je »sveznajući« Ivan Kukuljević Sakcinski, koji ga u svom poznatom *Slovníku* 1858. godine naziva Mihalj Schiavone pridodajući mu varijante Slovinac, Slavjanin, Slavonus i Schiavon. Karakterizirajući ga kao »slikara s mastima, na liepu i bakrorezara«, Kukuljević piše da je rođen »po svoj prilici u Dalmaciji«, odakle je pošao stanovati u Chioggiu tako da je nazvan *Chioggiotto*.

Nazivajući ga oštroumno »umjetnikom srednje ruke«, Kukuljević napominje da je osnivač umjetničke porodice koja je dala »u naše vrijeme svietu glasovite umjetnike«. Naime, to je Micheleov sin imenom Felice, te unuk – poznati slikar Natale Schiavone (1777–1858), učenik F. Maggiotta u Veneciji i R. Morghena u Firenci, koji je bio djelatatan u svoje vrijeme kao popularni vješti portretist. Nataleova djeca (a Micheleovi prunuci) bili su pak slikari Felice Schiavone (1803–1881) i Giovanni Schiavone (1804–1848), koji su slikali u duhu akademizma svoga vremena i postigli također stanovitu popularnost.

Kukuljević nabraja slike Michelea Schiavonea – *Sv. Franjo i Sv. Mihovil* u crkvi Sv. Franje Paulskog, *Sv. Alojzije Gonzaga, Gaetan* i *Filip Neri* iz 1766. god. u crkvi S. Giovanni in Oleo te *Sv. Petar kome Isus predaje ključeve, Razorenje Jeruzalema* i *Jeremija plače nad Jeruzalemom* u crkvi S. Geremija – sve u Veneciji,

Sažetak

U povodu članka G. Fumo u »*Bollettino della Soprintendenza per i beni ambientali e architettonici di Venezia*« (vol. 1, Venezia, 1993) o restauratorskim radovima na kapeli Presvetog Sakramenta u katedrali u Chioggi, u kojem se opisuju freske koje je izveo Michele (Michelangelo) Schiavone, autor podsjeća na poznate podatke o tom slikaru. Rođen je vjerojatno u Dalmaciji 1712, živio u Chioggi i umro u Veneciji 1772. godine, gdje je između 1767. i 1771. bio član slikarske bratovštine. Nabrojana su njegova djela u Veneciji (S. Francesco da Paola, S. Geremia, S. Pietro in Castello), Chioggi (Katedrala, S. Francesco), pokrajini Friuli (Marsure, Udine), Miri (villa Valmarana), itd. Navedena su i mišljenja poznavalaca slikarstva mletačkog settecenta o tom umjetniku; posebnu pažnju među njima zaslužuje R. Palluchini koji ga karakterizira kao slabijeg Tiepolova sljedbenika s prevladavajućim odjecima S. Riccija i neoveronezijskim reminiscencijama. Budući da je Michelangelo Schiavone – čiji su izravni nasljednici poznati mletački slikari ottocenta: Natale, Felice i Giovanni Schiavone – vjerojatno dalmatinskog podrijetla, autor predlaže iscrpnije proučavanje djelatnosti tog umjetnika ukazujući na nužnost novih istraživanja njegova opusa i umjetničkog profila.

Michele Schiavone, Svod kapele Sv. Sakramenta u katedrali u Chioggi (freske M. Schiavonea, štukature Ciacoma Gasparija)
Michele Schiavone, Vault in the Chapel of the Holy Sacrament in Chioggia Cathedral (wall paintings by M. Schiavone, stucco ornaments by Giacomo Gaspari)

Michele Schiavone, Sv. Matej i anđeo (Chioggia, svod kapele Sv. Sakramenta u katedrali)

Michele Schiavone, St. Mathew and the Angel (Chioggia, vault of the Chapel of the Holy Sacrament in the Cathedral)

Michele Schiavone, Sv. Luka i bik (Chioggia, svod kapele Sv. Sakramenta u katedrali)

Michele Schiavone, St. Luke and the Bull (Chioggia, vault of the Chapel of the Holy Sacrament in the Cathedral)

Michele Schiavone, Orao Sv. Ivana Evangelista (Chioggia, svod kapele Sv. Sakramenta u katedrali)

Michele Schiavone, The Eagle of St. John the Evangelist (Chioggia, vault of the Chapel of the Holy Sacrament in the Cathedral)

Michele Schiavone, Detalj freske u salonu Foreserie srušene vile Valmarana u Miri

Michele Schiavone, Wall Painting in the Foresteria Drawing Room (in Villa Valmarana at Mira – detail)

napominjući da je radio i u katedrali u Chioggi. Kukuljević dodaje, k tome, da je naš slikar popravio (odnosno, kako duhovito piše, pokvario) Padovaninovu sliku *Mučenje Sv. Ivana Evangelista* (sic!) u crkvi S. Pietro in Castello u Veneciji i izradio bakrorez prema poznatoj Veroneseovoj slici *Mučenje Sv. Sebastijana, Marka i Marcelijana* u crkvi S. Sebastiano u Veneciji.

Nakon Kukuljevića o tom »po svoj prilici« dalmatinskom, odnosno hrvatskom slikaru, u nas nitko više nije ozbiljnije pisao.

U posljednjih tridesetak godina probudio je interes talijanskih autora. Primjerice, P. Lorenzetti u svom poznatom vodiču o Veneciji spominje od Micheleovih radova dvije slike koje je bio naveo još Kukuljević, dokazujući time da one još postoje. To su pala *Sv. Franjo Paulski u slavi* u crkvi S. Francesco da Paola i slika *Sv. Petar kome Isus predaje ključeve* u crkvi S. Geremia, a usput navodi i Schiavoneove freske u crkvi Sv. Franje »delle Muneghette« u Chioggi karakterizirajući slikara jedino atributom »tiepolovski«. ⁵

U svom kapitalnom djelu o slikarstvu settecenta u Veneciji, objavljenom 1960. god., R. Pallucchini posvećuje Micheleu Schiavoneu nekoliko prilično strogih zapažanja. Nazivajući ga »d'origine Dalmata«, navodi da je radio osobito u Chioggi i bio nazvan po tom gradu, te citira već spomenutu Gradenigovu misao o njemu kao »ne lošem« Tiepolovu učeniku.

Pallucchini piše kako stropovi Schiavonea u Chioggi, a osobito onaj u crkvi Sv. Franje sa Sv. Trojstvom, svecima i glavnim krepovima, ponavljaju tiepolovske sheme, ali da je posrijedi tiepolizam iz druge ruke, nespretno u oblicima i zagašen u boji. Isti autor uočava u Schiavonea stanoviti konformizam koji bi se mogao na svoj način usporediti s onim Padovaninovima – njegovu je sliku *Mučenje Sv. Ciprijana* u crkvi S. Pietro in Castello u Veneciji restaurirao i tako mogao izravno proučiti. Time donosi i točan naziv pale koju je I. Kukuljević bio pogrešno nazvao. Zanimljiva je i Pallucchinijeva konstatacija da u »siromašnom« kulturnom koferu« Schiavonea nije bio samo Tiepolo, već – kako dokazuju freske u katedrali u Chioggi – prevladava odjek S. Riccija na neoveronezijskim arhitektonskim pozadinama. Uz svoj tekst Pallucchini donosi i reprodukciju kompozicije *Vizija Sv. Trojstva i dominikanski sveci* u crkvi Sv. Franje u Chioggi. ⁶

G. B. Tiozzi u svojoj studiji o freskama u vilama uz rijeku Brentu od Lizze Fusine do Padove, objavljenoj 1977. godine, spominje Schiavoneove freske u foresteriji Ville Valmarana u Miri, koje također odaju Tiepolove utjecaje. ⁷

A. Forniz, obrađujući 1978. godine niz slika mletačkih slikara u zapadnom Friuliju, govori i o slikama Michelea Schiavonea. To su *Krunidba Bogorodice, arhangel Mihovil i sveci Lovro i Stjepan* u župnoj crkvi u mjestu Marsure i *Gospa od Ružarija s Djetetom i svecima Josipom, Terezom, Dominikom i nepoznatim biskupom* u svetištu Madonna del Monte u istoj župi. Forniz ističe da pala u župnoj crkvi ima više dinamike i da su njezini likovi manje konvencionalni negoli na slici u svetištu, na kojoj su više naglašene igre svjetla i sjene. K tome, navodi jednu njegovu sliku u katedrali u Udinama – *Bogorodica na prijestolju i skupina svetaca* – iz 1761. godine, koja je bliska navedenim mu slikama. ⁸

Zanimljivo je napomenuti da u svom članku G. Fumo uspoređuje freske u Chioggi te pale u pokrajini Friuli ističući kako su prve izrazito svjetlije i zračnije, a druge tamnije i zagastije.

Ti nabrojani radovi jedini su mi poznati o tom, još nedovoljno proučenom umjetniku srednje kvalitete, ali ne bez vrijednosti. Oni bi prezimenom (koje obično u prvoga u jednoj porodici može

Michele Schiavone, Pala krunidba Bogorodice s arhangelom Mihovinom i svecima Lovrom i Stjepanom (Marsure, župna crkva)

Michele Schiavone, Pala of the Coronation of the Virgin with Archangel Michael and the Saints Lawrence and Stephen (Parish Church, Marsure)

biti i nadimak) i prema tradiciji mogao biti Dalmatinac. Bio bi to uz G. B. Solimana možda još jedan »našijenac« dolutao do Tiepolove radionice, ili bar do kruga tog velikog slikara venecijanskog settecenta da bi bio prihvaćen u Venetu, u Friuliju, pa i u samoj Veneciji. Bio ili ne bio iz naših krajeva (a to ne smatramo nemogućim), taj umjetnik zaslužuje očito veću pažnju, a ovi retci neka budu skromni poticaj za njegovo iscrpnije znanstveno proučavanje. ⁹

Michele Schiavone, Vizija Sv. Trojstva i dominikanski sveci, Chioggia, crkva Sv. Franje

Michele Schiavone, Vision of the Holy Trinity with Dominican Monks, Chioggia, St. Francis' Church

Bilješke

1. **G. Fumo**, *Il restauro della Cappella del Santissimo Sacramento nel Duomo di Chioggia*, Bollettino della Soprintendenza per i beni ambientali e architettonici di Venezia, 1, Restauri-Ricerche, Venezia, 1993, str. 55–63.
2. **N. H. Gradenigo**, *Notizie d'Arte tratte dai Notatori e dagli Annali (»diario di Annotazioni curiose occorse in Venezia, nelle città suddite et altrove«) 1748–1774*, Miscellanea di Studi e Memorie, Reale Deputazione di Storia patria per le Venezie, vol. V, ed. L. Livan, Venezia, 1942.
3. **T. Pignatti**, *La Fraglia dei pittori di Venezia*, Bollettino dei Musei civici veneziani, 3, Venezia, 1965, str. 35.
4. **I. Kukuljević Sakcinski**, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858, str. 405–406. Vidi u istoj knjizi o Feliceu (str. 411–412), Giovanniju (str. 412) i Nataleu (str. 412–414) Schiavoneu. U biografiji Natalea spominje se da je ovaj posljednji tvrdio da potječe od slikara Andrije Medulića, koji je uzeo neku djevojku imenom Hiacinta; s njom je imao osmero djece, od kojih se jedno bilo nastanilo u Chioggi i od koga vodi podrijetlo i porodica ovih umjetnika. Dakako, to treba uzeti s velikim oprezom.

5. **G. Lorenzetti**, *Venezia e il suo estuario*, Trst, 1978, str. 308, 450, 840, 925. Slično se ponavlja i u brojnim ranijim izdanjima ove knjige, od kojih mi je kao prvo poznato bilo ono iz 1926. godine.
6. **R. Pallucchini**, *La pittura veneziana del Settecento*, Venezia–Roma, 1960, str. 167–168.
7. **G. B. Tiozzo**, *Gli affreschi delle ville del Brenta*, Da Lizza Fucina alla città di Padova, Venezia, 1977.
8. **A. Forniz**, *Pittori veneti minori nel Friuli occidentale*, Arte veneta XXXII, Venezia, 1978, str. 366–370. Vidi i **A. Forinz**, *Due pale inedite a Marsure del settecentista Schiavoni*, Messaggero del Lunedì, Udine, 14 agosto 1972. Kao izvor Forniz spominje rukopis *Registro dei nati della parrocchia di Marsure 1804–1864* župnika G.M. Garlata iz 1860. godine, u kome se navodi kako je slikar Luigi Andreuzzi restaurirao tada već vrlo oštećene slike »dell'autore abbastanza accreditato Michele Schiavone«. U knjizi **C. Someda di Marco**, *Il Duomo di Udine* (1970), autor smatra da je pala u katedrali u Udinama rad Giovannija Schiavonea, ali je kasnije pronašao na istoj signaturi Michelea.
9. Ivan Franjo Soliman (1716–1784) također je bio Tiepolov sljedbenik i možda učenik dalmatinskog podrijetla. Slikar osrednjeg kvaliteta smatra se autorom jedne velike slike u crkvi S. Pietro in Castello u Veneciji, a u Dalmaciji se od njegovih radova nalaze slike Sv. Ivana Nepomuka i Sv. Alojzija Gonzage i Križni put s portretom župnika Nenade (Nenadića) na kompoziciji *Polaganja u grob* u crkvi Sv. Stasija u Dobroti u Boki Kotorskoj. O Solimanu v. **K. Prijatelj**, *Jedan dalmatinski učenik Tiepola*, »Mogućnosti« XVIII, Split, 1971; pretiskano u knjizi **K. Prijatelj**, *Studije o umjetinama u Dalmaciji III*, Zagreb, 1975, str. 133–138. Napominjemo da se portret pjesnika Ivana Bizara, rad slikara Natalea Schiavonea, unuka Michelea Schiavonea, nalazi u zbirci Fisković u Orebiću. O toj slici v. **C. Fisković**, *Putovanje pelješkog jedrenjaka s kraja XVIII i početka XIX stoljeća*, Pomorski zbornik II, Zagreb, 1962, str. 1751–1753 i **K. Prijatelj**, *Klasicistički slikari Dalmacije*, Split, 1961, str. 36.

Summary

Kruno Prijatelj

For Michelangelo Schiavone

In response to an article by G. Fumo in »Bollettino della Soprintendenza per i beni ambientali e architettonici di Venezia« (vol. 1, Venezia, 1993) discussing the restoration of the Chapel of the Most Holy Sacrament in the cathedral of Chioggia including the wall paintings of Michele (Michelangelo) Schiavone, the author recapitulates some well known facts about this painter. He was born probably in Dalmatia in 1712, lived in Chioggia and died in Venice in 1772, where between 1767 and 1771 he belonged to the fraternity of painters. The author enumerates his works in Venice (S. Francesco da Paola, S. Geremià, S. Pietro in Castello), Chioggia (the Cathedral, S. Francesco), the province of Friuli (Marsure, Udine), Mira (Villa Valmarana) etc. He proceeds to quote some views about Schiavone by Venetian Settecento specialists, among whom R. Pallucchini deserves special attention. He characterizes him as an inferior follower of Tiepolo, echoing the work of S. Ricci and the tendencies of the Veronese revival. Owing to the fact that Michelangelo Schiavone – the direct forbear of well-known Venetian painters of the Ottocento Natale, Felice and Giovanni Schiavone – was probably of Dalmatian origin, the author stresses the need for a deeper study of this artist, which would bring new insights into his oeuvre and artistic profile.